

XXVI

НА СВОЇМ ДОБРІ

У суботу заслав Чіпка старостів до Максима. У неділю були оглядини в Чіпки. Максим не забував старосвітського звичаю: поїхав сам і вблагав Явдоху поїхати на оглядини.

Максим знав, за кого віддавав дочку. Не дуже дерла йому очі убога Чіпчина хата й старенька, бідно зодягнена мати. Не так на те Явдоху глянула: не так воно вразило її горду пиху. Про самого Чіпку — гріх слово сказати! Та його хата, низенька й тісна, його мати, згорблена, стара, висушена гіркою нуждою та лихом, — розкорписали хижу, падку на розкоші та на прибуток натуру Явдошину.

Як вернулися з оглядин, вона накинулася мокрим рядом на чоловіка. Максим, добре знаючи її натуру гарячу, воркотливу, вийшов з хати та нарощне довго копирсався коло хазайства. Тоді Явдоху прискіпалась до Галі:

— Ну так! придбаєш, дочко, свекруху на весь світ... Господи! На ній й обличчя людського не знать... Від злості аж скривилося, висохла, як суха тараня...

— Та то, може, вона вам, мамо, так на перший погляд здалася, — одказує Галя. Так куди!.. Кинулась Явдоху у жаль та сльози.

— Якби знала, моя дитино, таку лиху годину, якби знала, що таке у його застану, краще б тебе довіку з непокритою косою водила, ніж таке бачити!..

Не вподобала й Мотря Явдоху. Вона здалася їй гордою, бундючною, недоступною... «Пані... пані! — шептала Мотря. — І чого встряв сюди Чіпка?.. Уже яка мати, така й дочка: яблучко від яблуньки недалеко одкотиться... Утопить він свою голову, та й мою разом! Чує й віщує моє серце...»

Обидві матері були такі, що хоч би й назад, — та вже нічого робити: діло прилюдно було зроблено.

На другу неділю молодих повінчали.

На radoшах Максим таке весілля справив, що ще ніхто ніколи й не зазнає. Цілий тиждень музики грали, ноги не спочивали; варена та запікана річкою лилася, а що вже простої, то хоч купайся... Людей найшло видимо-невидимо: і прості, й москалі, й Сидір там між ними, і старшина з писарем, засідателі з своїми далекими родичами-полупанками... Сказано: нігде пальця просунути ні в хаті, ні надворі... Максим, либонь, ще й станового дожидав, та становий чомусь не приїхав.

Грицько, підстароста, дивувався такому багатству, що так ні ждано, ні гадано приплило Чіпці. Його аж заздрість розбирала. Дивувалися й завидували Чіпці люди не менше Грицька. «І як-таки за такого ланця та вийшла така багачка, як Галя?!» Старі діди та баби все те собі на умі мали, а молодиці нишком поміж себе рахували, що воно таки щось непевне: видно, чортяка й тут якогось гедзика вкинув! Та, дивлячись на Галю, що сиділа коло Чіпки, як макова квітка, знай перешіптувались та хитали головами, моргали бровами... А чоловіки тим часом од Максима по повній випивали та примовляли: «Дай же, боже, щоб наші молоді живі та здорові були — у щасті кохалися, у розкоші купалися, до самого віку нічого лихого не знали!» — «Щоб знай багатіли та спереду горбатіли!» —

додав староста Яків Кабанець, такий удатний до тих приказок. Бесіда залилася нестямним сміхом та реготом, а жінки, жартуючи, давай

штовхати старосту кулаками межи плечі, примовляючи: «О, щоб тебе!.. щоб тебе!» А староста, незважаючи на духопелики, ухопив вареника в зуби, розіпхав танцюристу молодіж, крикнув: «Грай, музико!» — та й пішов навприсядки — аж земля загула. Музика різала, пиляла — аж струни лопались; скрипки угиналися; бубон, як грім серед літа, бухтів; мідяні талірки бряжчали та цокали, немов сто пар циганських коней з бобончиками та дзвониками перло селом...

Гуляли-гуляли на хуторі та так цілою юрбою переїхали у Піски до Чіпки.

Тут Мотря уперше побачила свою невістку. У парі з сином вона кланялась їй низько, до ніг, подаючи дорогі подарунки... Мотря глянула на невістку — і чорні думки зникли, зразу збігли з сумного обличчя. Як промінь ясного сонечка, пробившись між зелену густу листву, в затишку та в холодочку, горить і звеселяє гущавину, — так іскорка одради зажеврїла у старих Мотриних очах, розлилася радістю по всьому сухому виду! Мотря кинулась обнімати невістку, як рідну дитину, а цілуючи її, плакала. Галя собі обнімала Мотрю, як матір, цілувала її зашкарублі, сухі щоки, руки... Далі Мотря обнімала сина і теж плакала. Потім того цілувалася з сватами і трохи не з усіма людьми, що наїхали й найшли до неї у двір. З радості стара як оп'яніла, їй вперше на віку довелося побачити таку повагу до себе від людей. Вона не знала, як їх дякувати, чим їх вітати. Ось заграли музики; заспівали свашки; поклонилися молоді — й пішли у хату... Піднялися знову гулянки та танці. Максим з Явдохою у парі пішли викрутасом та вихилясом, а за ними й Мотря тупала своїми старими ногами...

Як вихор, як буря страшенна мчиться, трощить і ломить усе по своєму сліду, так весілля промчалось Чіпчиним двором й наробило нетрохи шкоди у господарстві. Тини повалені й поламані; ворота побиті лежали серед двору; вікна без шибок чорніли дірками, дивлячись на вулицю... Так як після бурі, дощу та граду ясне сонечко ще мов привітніше сяє, ще дужче гріє та обливає своїм теплом та світлом ті руїни, що наробила недавня буря, так Галя рожевіла з двору своїм рум'яним личком і ве селила все своїм добрим поглядом...

А Чіпка вже правився коло шкоди. Там тин підняв та набив, нові ворота приробив; там другу яку шкоду полагодив; кликнув скляра — вікна повставляв... Через тиждень не знать було розруйнованого двору: усе стояла на своїм місці, як йому й слід було, тільки ще мов краще, доладніше виглядало.

Багато добра усякого та худоби навезла Галя з собою: вісім паровиць везли її посаг у Піски. Мотря як стріла все те, то аж злякалася. У неї ніколи нічого того і в думці не було, а тут — як сніг на голову! Вона не знала де його поставити, куди подівати. Що нужніше, розмістила в хаті; друге — поставили в сінях, а ще не трохи й зосталося. Галя просила Явдоху узяти до себе в хутір. Максим подарував Чіпці трояк добрих коней. Так і Чіпка просив тестя подержати у себе до весни. Максим та Явдоха, дивлячись на таку тісноту, раяли молодим переїхати на зиму жити на хутір, — та ні Чіпка, ні Галя не згодились. Старі поїхали назад, а молоді зостались на своїм господарстві. Доля прикрила їх своїм затишним крилом.

Гарно, весело тепер у їх хаті. Сама хата — наче побільшала, роздалася, повеселішала.

Стіни Галя убрала шпалерами, пообвішувала рушниками. З божничка виглядали дорогі образи з-за лісу васильків, м'яти, ласкавиці, гвоздиків та мов усміхалися, дивлячись на хату. Перед образами гойдалися на ниточках роблені голуби. Крила у них сизі, груди червоні, хвостики чорні, носики немов з тіла — біло-рум'яні, а очі з червоного намиста світили на всю хату, коли ударяв у них сонячний промінь або стяжка од світла. Голуби ті були навдивовижу кожному, хто тільки бачив їх. Розчепірівши крила й попригинавши ніжки, вони безперестанку гойдалися, немов живі та зачаровані... Піч Галя розмалювала синіми квітками по білому; лави вишарувала — чисті та білі, а піл, як з воску, чистий. Де тільки рука її доторкалася або де око зирнуло, — все те з хмурого, сумного прояснялося, біліло, ніби усміхалося.

Коло свекрухи Галя, як коло рідної матері, ходить, годить їй у всячині. Нашила їй очіпків, платків надарувала, сорочок надавала. Не світило тепер дрантя та рам'я на старих плечах: воно пішло на ганчірки, а Мотря у всьому новому ходила. Були тепер у неї й чоботи добрі чорноголові, плахти й дерги дорогі, хоч і старечі, й сукня біла, як сніг, і кожушанка, крита демикотоном, про зиму... Защитена тепер Мотря від голоду, від холоду, заспокоєна в роботі. Галя сама коло хазяйства ходила: коло корів та овечат й біля печі — всюди сама: Мотрі й не підпускала.

— Ви, — каже, — мамо, на своєму віку нетрохи здоров'я втрапили, сили збавили, — спочиньте ж хоч на старість. Хай я, молода, тепер буду працювати, а вам треба спочивати на щось інше!

— І, вже, дочко! — одказує Мотря: — не зажалієш батька в наймах, так і мене... Коли замолоду ніхто не жалував, то на старість — і того більше... Привикне, кажуть, собака за возом бігти, то й за саньми побіжить! Я звикла замолоду робити — і тепер не влежу, хоч часом кістки болять, як переламані, в грудях холоне та ние...

Та й сяде Мотря на гребінь за вовну, та й пряде помалу.

А коло Чіпки Галя не знає вже, як і припадає, чим йому догоджає. У сорочках усі груди повишувала, квітками унизала, каптани пообшивала шнурками. Тільки й робить, що, упоравшись коло печі та худоби, корписає голкою та вигадує зразки усякі.

— Дивіться, мамо: чи так гарно буде? — питає вона свекрухи, показуючи шитво.

— Та гарно, моя дитино, — одказує Мотря радо.

— Мені здається, якби ще сюди вкинути синього, а сюди — зеленого, то тоді б саме добре було...

— Нащо ти, дочко, над тим свою голову морочиш та очі збавляєш? Померejala б там як-небудь, та й годі! Адже ж ходив до сього не тільки в шитих, а часом в таких, що руб руба позиває... Та й байдуже було!

— Яка ж я, мамо, буду добра жінка, коли сорочки своєму чоловікові не вишию? Я б йому, які найкращі зразки є, усі б, здається, вимережила... Та горенько — не знаю всіх!

— Спасибі тобі, дочко, за твою ласку як до його, так і до мене! Як ти увійшла до нас, то мов праведне сонце вступило в хату, немов нам очі розв'язала, світ повила рожевим квітом... А якби знала, як то спершу було? Як ні хліба, ні одежини... та треба щодня на роботу йти... А він ще малий був — і його іноді з собою несеш. А коли кинеш дома, хоч і на бабу — царство небесне! — то за думками світа білого не бачиш... Чи не сталося що

йому? чи не наробив чого він?.. Настане вечір, — як бога, мов віками, дожидаєш його та, кинувши працю, стрілою додому поспішаєш. Добігаєш, бачиш — він грається коло хати... Слава тобі, господи, що щасливо усе!.. Або зимою... застукають тріскучі морози, зніметься завірюха, хуртовина... ані одітися, ані обутися!.. А тут у хаті — хоч вовків гони... й топлива катмає... Ох! випила й я за свій вік гірку, та ще й повну!.. А тепер, дяка господеві, хоч на старість заспокоєна... Може, пошле господь й вмерти в такому спокої... Буду за тебе, моя дитино, з того світа молитви слати, щоб вам, мої рідні, щасливо вік звікувати та своїх діток до розуму довести.

Галя слуха-слуха таку сумну приповідку про таке гірке та злиденне життя — та аж страх її візьме... Вона не тільки нічого того не бачила й не зазнала, а навіть ніколи й не думала... Жаль давив її серце за свекруху... «Недаром вона така стара, слаба, виморена, висушена!» — думала Галя.

— Ви мені, як рідна мати! — обертається вона з щирим серцем до свекрухи: — скільки-то ви горя на своїм віку звідали!.. Чи то ж то й Чіпка усе те терпів, мамо?

— Авжеж, дочко! Його оцими руками й виносила й вигодувала... і він дознав, почім ківш лиха!

— Через те ж він і сумний такий, того й нерадісний завжди... От я: зросла в доволлі та в розкоші, нічого того не знала... завжди весела, співоча...

— Дай, господи, співати — не дай тільки плакати! — одказує радо Мотря. І не налюбується й не навтішається невісткою.

Тільки іноді, темної ночі, коли буря надворі висє та плаче у димарі, як сова, квилить та стогне, у вікна стукаючи кім'ями снігу, мов пізній подорожній; коли все спить під заводи лихої години, — тільки старим людям не спиться — ворочаються вони з боку на бік, стогнучи та охаючи, — болять у них старі кості, натруджені замолоду непосильною працею, а сумні думки, як чорна галич, окривають старечі голови, — тільки у таку добу крадався сум у Мотрину душу і, як у жмені, зжимав гірким життям поточене серце...

«Що воно за знак? — думала вона: — така багачка, вродлива, а покохала такого убогого?.. Хай і покохала — молода кров шпарка, серце гаряче: западе дівці парубок у око, — не встережеться, як і покохає... Та куди ж батько та мати дивилися?.. А тут батько й мати не сперечалися... Мабуть, шкода стало дитини, як вона з кохання побивається... Та хіба трохи без кохання береться?.. Рідні заборонять, коли спізнається

нерівнею... А тут і рідні нічого... Правда, Чіпка мій моторний, удатний, золоті у його руки й голова неабияка... То що ж? все ж таки нерівня!.. Перші, кажуть, любощі — дурниця... А прохолоне серце — підуть докори та перекори: ланець, голодрабець!.. А може, вона не така... Здається, Галя добра... От же мене й не кохає, а як жалує! Ох боже, боже! пошли їм щастя, господи!.. Мені що, старій? аби вони не нарікали на долю... Я вмру; їм: жити... хоч би ж хоч умерти спокійно!»

Отакі думки, як легенькі хмари серед ясного дня, перепливали в голові старої матері. Оже, як там: сонце тепле та ясне, — підплили хмарки угору, пройняв їх гарячий його світ, побілів їх, розтопив, повінув теплий вітрець — розвіяв... Так і тут: доля світила та гріла й не давала простору та волі сумній думці кинути темну тінь на їх щастя... Мотря більше раділа, ніж журилася, і весела поглядала на дітей, як вони голубились.

А вони справді — як ті голуби: де одно, там і друге. Чи він робить що, а в неї вільна хвилина, — вже вона коло його, коли не помагає, піддержує що, то так стоїть та дивиться; чи вона робить, — він з рук хапає, щоб їй легше було.

— Галю! найми наймичку, — каже він, дивлячись, як вона втопилася коло печі, золійники вергаючи. — Невже все те тобі своїми руками ворочати? Ти й коло корови, і коло печі, й коло шитва, — та все одна, все сама.

— Наймичку? — питає, здивувавшись, Галя. — Навіщо? Щоб вона своїми нечистими руками тобі страву готувала? Хай їй!

— Пожалкуй себе, Галю, свого здоров'я...

— А що моє здоров'я? Хіба ще не викохала та не виростила, у матері гуляючи? Задля тебе, мій голубе, хоч і руки натруджу, то не шкода... Ти замолоду натерпівся всього — поживи хоч зо мною в доволлі... І яке воно тобі те щастя здається, коли до всього я сама своїх рук не доложу, не поклопочуся біля всячини... Ні, не треба... Не хочу я наймички!

Чіпка слухав ту любу мову жінчину, а серце його проймала радість щастя...

— Доле моя! щастя моє! — пригортаючи міцно до себе Галю, шептав він увечері. — Ти ж мені радість у двір принесла; ти з моїх очей полуду зняла, що їх цілий мій вік закривала!.. Кругом мене кривда облягала, неправда обступала, — як важкий камінь, давила вона мої плечі, груди... опускалися в мене дужі руки, закривалися очі... я не знав нічого, не бачив, куди мені вилізти з того гніту, як його вискочити... Ти — як зірочка зійшла над моєю задуреною головою — і освітила мені темну стежку, мій неутертий шлях!..

— Галю! — трохи згодом, не швидко, ніби роздумуючи, обізвався голосно Чіпка. — Коли б усі люди були такі щасливі, як ми з тобою, тоді б нам ще краще жилося, ще веселіше!

— Коли б же то, мій голубе! Що ж, коли їх доля так помежувала: одному дала багато, а другому — нічого...

— Доля?.. Гляди лишень, Галю, чи доля то! чи не самі люди, бува, й винні?..

— Та, може, й вони трошки... Якби можна. Чіпка, то я б їм свого уділила... Знаєш: як розказала мені твоя мати, яку ви нужду, яке лишенько замолоду терпіли, то мене то в огонь укине, то морозом обсипле... Коли б знала, то в той би час усе своє віддала, що маю...

— Ти, Галю, добра... Ти — жаліслива, — казав Чіпка, обнімаючи її, а у самого по сумному виду мишка бігала й голос дрижав від спомину... — Та чи то ж то одна моя мати така?.. Хіба одні ми?.. Сотні, тисячі, тисячі тисяч отак тягли й тягнуть своє злиденне життя... І ніхто на те не вважає; нікому немає діла до того; ніхто на те не дивиться; ніхто того не бачить... усім воно чуже, не рідне... Кому воно своє?.. кому — не байдуже?.. Отим хіба беззахисним людям, що з голоду мруть?! Не дивуй же, Галю, що ми своє одбирали силою...

— Не нагадуй, не нагадуй... Христом-богом молю, не нагадуй мені про те, Чіпка! — молила Галя, ще дужче горнучись до його. — Як я здумаю про те, то у мене розум мутиться, у очах червоні плями замріють... Хіба було не можна без того обійтись?.. Працею, хоч тяжкою, кривавою працею, та чесною — свого добути?..

— Працею?.. Гм... Нічого, Галю, працею не вдієш... Один з неї вискочить, а десять вона задавить!

— Адже от — Грицько... З бідності вийшов у люди... І спокійний, і щасливий... а все через працю...

— Та праці, Галю, нігде приложити!.. І те — чуже, і того — не можна, й того — не роби!.. Ніяк рук зачепити... Кривда кругом, скрізь неправда...

— Ти думаєш, Чіпка, що справді у всіх такі думки? Йй-богу, ні! Лушня такий чоловік, що купить і продасть; Пацюк — аби йому догуляти та поспівати, наробити дешпоту; а Матня — щоб нализатися от по сю!.. Хіба їм у голові праця? Хіба вони думають, де своє, де чуже?.. Або москалі? Цілий вік його учать не дивитись не тільки на чуже добро, а й на життя... Хіба вони таке думають, як ти?.. Він собі йде прямо задля того, щоб порабувати... щоб чужим добром пожити... Так у них, у москалях, було: так він і звик до того... а тепереньки й не а хоче за чесну працю узятись!..

— Може, й так... Може, й твоя правда... Може...

— Ні, Чіпка: краще тихо, мирно жити, чесно заробляти й поживати... А дасть господь діток діждати, — вигодуємо, виростимо їх на добро, до школи 'ддамо... Хай змалечку учаться... Може, вони у книжках тих вичитають, як ще краще жити, ніж ми з тобою!..

Такою тихою мовою та розумною радою Чіпка був як сповивачем сповитий. Од щирих слів любої жінки серце його впокоювалось, сувора натура, загартована давнім злиденним життям, м'якшала: він тепер соромився свого давнього безпуття, тії кривої стежки, якою він думав дійти до щастя... Шкода йому було свого безталанного товариства, жаль його погибелі... А сказати їм Галину правду — не хватало духу, сили. І він тепер ховався, тікав від своїх давніх братчиків.

— Шкода! не ждати вже нам тепер добра з нашого отамана, — казав Лушня товариству. — Пропав чоловік!.. Жінка коло спідниці пришила...

— Сказано: медовий місяць — солодше від усього на світі, — поясняв Пацюк.

— А горілка — ще солодша! — додавав Матня. — Хоч би ж до себе приймав, бісів син! Адже за жінкою яку худобу затяг?

— А справді... Ходім до його, — підбиває Лушня.

— Ходім! ходім! — замовлять усі разом та й підуть. Чіпка побачить, вибіжить з хати.

— Так і так, братця, таке й таке лихо... Жінка занедужала, мати насилу сновигає, а хата — самі знаєте — одна... Де я вас прийму?

— То дай нам хоч рубля грошей! — пристає Лушня: — дожилися до того, що й копійки за душею немає... От ми й вип'ємо за здоров'я жінки, щоб господь її помилував...

Чіпка радий такому дешевому викупові. Тиче їм рубля у руки — і повертає назад у хату. Товариство — до шинку.

Як нерадо стрічався тепер Чіпка з давніми братчиками, так Грицько з своєю доброю Христею припав йому до душі. Грицько — невсипущий хазяїн. Він чесною працею, своїми мозоляними руками надбав те, що має в господі. Він і тепер не лежень: рано встає, пізно лягає. Він не паніє, як другі, а сам з своєю невтомною помічницею-жінкою веде до ладу своє хліборобське діло, маючи думку на чесну працю й дітей напямити... Вподобав Грицька Чіпка і частенько став навідуватись до його. Не сором тепер і

Грицькові водитись з Чіпкою — і він ще частіше став завертати до товариша дитячих літ. Жінки їх теж одна одну вподобали...

Оце зберуться. Хазяїни позаводять гостей за стіл, понаставляють напйтків, наїдків. Чіпка з Грицьком ведуть розмову про хазяйство, про свої втрати та користі — завсідні житечні турботи.

— А що, Грицьку, як твоя пшениця? — питає Чіпка.

— Та що... плоха, Чіпко! На зріст то вона й добра, та на умолот — не теє... Видно, дощі захопили, як красувалася: стекла! Сказано: зерно як мачина... Хоч би насіння вернулося.

Грицько завжди перед Чіпкою скаржився. Чи добре що — погане, чи поганеньке — нікчемне! Грицько лукавив. Він бачив, що хоч Чіпка й дукачем став, а душею та серцем зостався давнім Чіпкою. Такий же прихильний до чужого нещастя, такий же жалісливий на чужу утрату. Грицько все те бачив — і ще більше виставляв свої утрати та згуби, сподіваючись, що Чіпка, як товариш, зглянеться на його бідкання і, може, коли стане у помочі.

Заможність Чіпчина іноді розбуркувала задрість Грицькову. Вернувшись од Чіпки, набідкавшись перед ним досхочу, Грицько заводив таку розмову з Христею:

— Отак тепер зажив Чіпка!.. От собі й удайся таким!.. Сказано: дука на всю губу! А чи сподівався хто бачити його таким тоді, як він п'яний, обірваний, як несамовитий, ганяв по селу та по шинках волочився?! А тепер... панюга, та й годі! І приплило ж таке несподіване щастя... Сказано: як багатство, то й щастя!

— Така вже, видно, його доля! — одказує Христя. — Та й жінку ж узяв собі під пару... То вже що багата та вродлива, а привітна та ввічлива до кожного! А до його... Сказано: могла б, свого серця влупила та йому дала.

— І за що, спитай? — гірко вимовив Грицько.

— Як за що? Чіпка, Грицьку, чоловік хороший...

— Що ж у йому хорошого?

— Усе. Звісно: другій жінці він би, може, й не підійшов під пару; а до Галі — то мов вони рідні... Який він, така й вона... Жалісливі, добрі... Що пара, то пара, — гріх бога гнівити.

Христя завжди заступалася за Чіпку. У Чіпці справді було багато чогось *доброго*, чого Грицько своїм, на прибуток напрямленим, розумом не зміг зрозуміти. Христя ж чула те добре своїм жіноцьким серцем, своєю чуткою душею.

— Оже тебе, Чіпко, мабуть, у любистку купали, що так усі жінки липнуть до тебе, — шуткує, підпивши, Грицько.

— Як саме? — питає Чіпка.

— Так... Моя Христя, коли тебе довго не бачить, то все згадує: де це, мов, він? що це з ним?

— Спасибі Христі за добру згадку, — радо одмовляє Чіпка.

— А вам задро на мого чоловіка? — умішається Галя.

— Та ще б, дивіться, не задро було! Де ж таки? чужу жінку зовсім від дому одбив!

— Та ми таки Христю й одберемо од вас, — сміється Галя.

— Навіщо? Навіщо вона вам здалася? Чи, може, непереливки?..

— Та воно так-таки, мабуть, чоловіче, й буде, — жартує Христя, — що я і тебе й дітей покину та й перейду до Галі та до бабусі Мотрі...

— Про мене... Хай вона й вам, тільки я собі Чіпку візьму затомість, — одказує Грицько.

— Еге, спасибі вам! Ми Чіпки не дамо... Чіпка у нас буде, — обороняється Галя.

А тут і Мотря, слухаючи їх жартівливу розмову, уверне слівце й од себе. Підуть у них сміхи, жарти та веселощі.

— Ану лишень, Галю: почастьуй нас вареною за таку вигадку! — нажартувавшись вдоволь, каже Чіпка.

Галя швиденько метнеться. Де не візьметься варена — пахуча, чиста та смачна. Галя частує. Усі випивають по повній, прицмакують губами, вихваляють Галю, а ще більше — варену, та пересипаються жартами...

Це так у свято або в неділю. А в будень — коли не Христя у Галі, то Галя у Христі.

Одна другу так уподобали, мов сестри рідні. Хоч одна одній, як завжди водиться між жінками, і не розкривала своєї душі до дна, не показувала, що діється на споді серця; оже одна в одній чула щось собі рідне, привітне й любе. Галя далі бачила, ширше сягала своїм розумом: він у неї кохався при достатках, у розкоші... В стороні од людей, од життя, не знавши ні нужди, ні клопоту, вона сама поринала в свої думки, привикла сама повертати своїм розумом. Не такі молоді літа випали Христі. Тяжке сирітство з самого малку, гірка неволя у чужій роботі приборкали її шибку думку. Недостачі, нужда добре далися їй знати, — щоб вона не забувала про наживу. Вона була в житті її не останньою гадкою. Оже як вони не різнилися, а все-таки обидві однаково чули, що добре, що лихе, і через те завжди обидві сходилися у своїх думках. До чого Христя тільки серцем прихилилася, почувачи *добре*, те Галя не тільки серцем кохала, а й у речах вимовляла. Поріднилися вони серцем, душею. Вони були щирі товаришки, яких тільки вряди-годи зводить життя до купи.

Шануючи одна одну, кожна поклялася в душі, що як будуть у них діти, взяти одна другу кумою. Христя вже й раділа тому. Вона почувала себе матір'ю, а після різдва справді послав їй бог уже другого сина. Галя була хрещеною матір'ю. Грицько не тільки згодився — зрадів, як почув, що Галя буде кумою. Він сподівався, що хрещеникові добре буде від такої хресної матері. Христя ж дивилася на покумання, як на зв'язок довічного товариства з Галею.

І справді, після того вони ще дужче затоваришували. Почалися таємничі сповіді важких думок та гадок, пестоці та голубіння веселих надій. Не проходило дня, щоб або Христя не завершила до Галі, або Галя не побігла до Христі.

Галя полюбила свого хрещеника, як рідну дитину. Сорочечки йому шила й мережила, шапочки вишивала. А на руки візьме, — носиться, любиться, як своїм. Іноді зупиниться її погляд на любу погляді дитини... довго вона дивиться на його, придивляється йому в вічі, мов своїми очима хоче з'їсти. То дивись: блиснула у неї

в очах якась іскорка — сльоза не сльоза, радість не радість засвітила в них — і пригортає вона дитину до свого лона й обдає його поцілунками...

Христя дивиться та й зітхне важко. Вона бачить і чує — чого Галі треба, та чого бог не дає їй...

— Що, як у вас будуть діти, — стороною заходить Христя: — як уже ви їх глядітимете? Адже ось — чуже, та як ви утішаєтесь!..

— Як у мене буде дитина, Христе, то я, здається, з'їм або задавлю її, цілуючи та милуючи... Я не дам на його пилюночці впасти, кому-небудь подивитися... Могла б я його — в своїм серці носила! Ви тільки гляньте: отаке манюсіньке-малюсіньке, без речі, без мови, — тільки оченятами світить... Ти до його обзиваєшся, а воно ними поводить, мукає, рученята випручає, мов тебе пригорнути хоче... А ти знаєш: це твоє тіло, твоє народження... «Рибонько!.. серденько!..» — оберталася вона до хрещеника, окриваючи всього його гарячими поцілунками.

То були бурливі хвилі ще дівоцьких любовців, у котрих уже виразно визначалося чуття матері. То материне серце озивалося в гарячих дівоцьких пошибах кохання. Так думає й почуває кожна молода молодиця, поки ще не знає ні болів тяжких, ні мук материних, ні непокійних нічок, які приходиться перебувати, доглядаючи малих діток. Тяжкий бік материнського життя ще невідомий, а материнське чувство заклунулось у серці кожної жінки ще в сповиточку, — ще тоді, коли вона малою, невеличкою носилася з лялькою, наче з справжньою дитиною, — як ще дівчинкою голубила кошенятко, як дитинчатко, — як молодою дівкою пригорнула свого милого, сама не почувуючи, як пестила надію у своїм серці на щастя матері...

Минає зима. Ясне сонечко любо світить та гріє; сніги тають; біжать з гір долинами прудкі протічки снігової води; ранні чумаки коло возів лаштуються; а там і хлібороби заворушилися... Настає весна. Все оживає, радіє. Ось і великодні святки прийшли і пройшли; зазеленіли поля; зацвіли садки; защебетали соловейки... Після довгого зимнього сну усе прокидається, продирає заспані очі і, озирнувшись кругом, любує на землю, що, як та писанка, красується під золотим промінням ясного сонця; а сонце, глядя на неї, усміхається...

Тільки діждав Чіпка тепла, зараз накупив дерева, найняв майстрів і заложив над самим шляхом не хату, а цілий невеличкий будинок. Поки люди налагодились з жнивими, то на його дворі, замість похилої хатини, стояв веселий будинок і гордо позирав на вулицю великими вікнами з зеленими віконницями. Давня Чіпчина гадка справдилась. Тепер уже не одна тісна хата з сіньми, а цілих три: одна — для матері, друга — для себе, а через сіни світлиця — про гостей. Недалеко од будинку склали рублену комору. Трохи далі, як поставили комору, заходились коло сараю з конюшнею: а там — і загороду заплели нову, кругом дворище обгородили новою лозовою лісою з острішком... Старі ворота поламав Чіпка, а приробив дощані, панські, розтворчаті, а над ворітьми, якраз посередині, на кружалі вирізана була чоловіча пика: рот — як у сома, очі круглі — як у сови, ніс — як у кота, а волосся, з проділом посередині — як у жінки... З усього села збігалися діти дивитись на те пречудо і великим дивом дивувалися...

У одно літо непевне колись дворище, відоме кожному за пустош, зовсім перемінилося. Страшне й прокляте, стало тепер воно навдивовижу усім людям, лоскотало їх задрі очі, а ще задріші думки...

Як гляне іноді Мотря на свій плець, то й сама дивується. Колись пустка-хата — тепер будинок; пустиня-город — грядка квіток; гноїще-двір — тепер зелений та чистий, кругом облямований коморами, загородою, сараєм, хлівцями... Аж заплаче Мотря з радощів...

— Колись як жилось... А тепер?.. Слава тобі, господи!

Чіпка перестав хліба робити, став по ярмарках їздити, полотна скуповувати та перепродувати. Од його й пішли у Пісках полотенцики. До його ніхто не думав про це: він перший почин зробив.